

TANULMÁNYOK

EGYHÁZSZERTARTÁSUNK CÉLJA ÉS LÉNYEGE

Egyházzsertartáson azokat a liturgikus cselekedeteket értjük, amelyek által az egyház saját létcélját igyekszik megvalósítani. Az egyház létcélja viszont azon életeszménynek megvalósítása, amelyet Jézus istenfiúságnak nevezett. Az egyházi szertartás ezt az életeszményt kell hogy öntudatosá s aztán saját egyéni életcélunkká tegye. Az egyházi szertartás az istenfiúság felmutatása által oktat, liturgiájának érzelmi hatásai által pedig nevel. Channing mondotta: „Az istentisztelet alapja saját természetünkben van letéve, mivel természetünk kimívelése által közelebb jutunk Istenhez“. Az elmondottakból következik, hogy az egyházi szertartásnak lényege a jézusi istenfiúság életeszményének megvalósítására való indítás és ösztönzés.

Felfogásunk szerint szertartásainkkal mi nem hatunk Istenre, hanem Isten van hatással ránk. Szertartásainkban és szertartásaink által lelkileg átéljük a legfelségesebb életeszményeinket. Az így megélt vallásos élménynek az a sajátos tulajdonsága van, hogy lelkünket benső lendülettel tölti el, amely lendület Isten felé indít. Ez az az állapot, melyben a jézusi életeszmény ellenállhatatlan erővel vonz magához.

Szertartásaink négy tényezőt kapcsolnak egybe:

1. Istent, aki felé törekszünk; 2. Jézust, akit saját életünkben meg akarunk valósítani; 3. önmagunkat, akik istenfiakká akarunk lenni; 4. s a liturgiát, amely ezt a „metanoia“-nak nevezett folyamatot megindítja és végbeviszi.

Nézzük e tényezőket egyenként.

1. Isten felé törekedni, istenfiúságra törekedni azt jelenti, hogy mi Istent Atyánknak tartjuk, s mint gyermekei, igyekszünk részesei lenni az ő tökéletességének. Mondhatjuk ezt így is: szertartásaink által mi gyermeki viszonyba akarunk kerülni Istennel, az Atyával.

E gondolatokat Channing így fogalmazta meg: „Az az isteni befolyás, mely a vallásos lelket az Isten lelkéhez hasonlóvá és az ő isteni eredetéhez méltóvá teszi, adja nekünk igazán értésünkre, hogy mit kell értenünk az alatt: Isten a mi Atyánk. Az ő atyai viszonyát irányunkban csak annyiban érthetjük meg, amennyiben megértjük az ő szeretetének illetően nagy célját és működését. Szükség, hogy hitünk legyen a lélek azon tehetségében, mely szerint ez képesítve van naggyá, magához Isten-

hez hasonlónak lenni, különben Istennek mint Atyának jelleme előttünk megfoghatatlan titok marad. Ha mi is azt hisszük, mit sok mások hinni látszanak, hogy természetünk nem képes az isteni erényeket elsajátítani; hogy hiába könyörgünk isteni lélekért; hogy Isten nem adja a maga lelkét nekünk avégre, hogy minket gyarlóságainkban felemeljen, tökéletesebb lényekké formáljon s magamagával szorosabban egyesítsen: akkor mi nagyon hiányos fogalommal bírunk az Atyáról; akkor egy új és nagyobb kijelentésre van szükségünk az istenség atyai természetét illetőleg“. „Nekünk — írta idevonatkozólag befejezésül — Istent mint lelki Atyánkat kell imádnunk, akinek magasztos célja, hogy minket szellemi tökéletességre segítsen és az isteni természetnek részeseivé tegyen. Ez az istenismeret a keresztény istentisztelet igazi alapja“.

Amidőn mi keresztény életeszmenyünknek, az isteniúságnak megvalósítására törekszünk, hisszük, hogy e törekvést Isten teremtette belénk, s hogy e törekvésünkkel mi célt is tudhatunk érni, mivel — Channingei szólva — mi hisszük, hogy „Isten, mint Atya, bennünk olyan léleknek, olyan szellemnek adott életet, amely hozzá hasonló tulajdonságokkal bír“. Ilyen értelemben mondotta Jézus is: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok“.

2. Szerartásainknak másik tényezője Jézus, akit saját életünkben meg akarunk valósitani.

Jézusnak egyházi szerartásainkhoz való viszonya a legszorosabban összefügg a róla való hitelveinkkel. Hitelveink közé tartozik, hogy mi Jézust valósiságos embernek tartjuk, aki nem Isten, s következőleg mi hozzája nem is imádkozunk, őt liturgiánk középpontjává nem tesszük.

Az a kérdés, hogy tehát mi köze van az ember Jézusnak a mi élő hitünkhöz?

Kétségtelen dolog, hogy azt a kereszténységet, amelyhez mi is tartozunk, Jézus tanította először s így annak a vallásnak, amelyből a mai unitárius kereszténység kifejlődött, Jézus volt a megalapítója. Történetileg Jézus a mi hitünknak első s mindeddig legnagyobb tanítómesztere; ezt a történeti jelentőséget minden fenntartás nélkül ismerjük. Azonban ez a történeti érdem a mi mai élő hitünknak nem a legfontosabb alkatrésze. Jó, ha valaki tudja, de ennek a tudása még nem tett senkit kereszténnyé.

Jézus jelentősége a mi mai unitárius keresztény élő hitünkkel kapcsolatban egészen más természetű. Channing ezt így határozta meg: „A többi vallásfelekezetek kisebb-nagyobb mértékben többnyire mindnyájan attól várják üdvösségüket, amit Jézus külsőleg cselekedett, nevezetesen az Istennel való közbenjárásától. Mi az üdvösséget Jézusnak azon munkásságától várjuk, amit ő saját lelkünkben hajt végre. A mi elveink szerint Jézus nagysága és dicsősége azon befolyásban áll, amelyet ő követőinek lelkére gyakorol. Mert reánk nézve a megváltásnak, a mennynek és a pokolnak helye a lélek, lévén előttünk a kereszténység tisztán szellemi intézmény“. Ennek a meghatározásnak lényege ez a mondat: „Szerintünk Jézusnak nagysága és dicsősége azon hatásban van, amelyet ő követőinek lelkére gyakorol“, vagyis Jézusnak jelentősége a mi mai élő hitünk számára az ő személyes hatásában van.

Mit jelent az, hogy „személyes hatás“?

A kereszténység e ponton két csoportra válik szét: az egyik csoport azt állítja, hogy Jézusban az isteni eszme, a logosz van hatással reánk; a másik csoport viszont azt állítja, hogy Jézusban a valóságos földi ember gyakorol ránk hatást. Ez azt jelenti, hogy a kereszténység egy részének hite szerint Jézus személyében a szentlélek, a másik részének a hite szerint Jézusban egy valóságos földi ember a maga történeti életével van ránk hatással. Az előbbieknak a hite, a logosz-hit, a trinitárius; az utóbbiaknak a hite, a történeti emberben való hit, az unitárius kereszténységnek a hite.

Jézus nem szimbólum, hanem személy-realitása a keresztény valóságosságnak. Lényege valóságos ember volta, ez személyi hatásának hordozója. Valóságos emberi élete a sok diadallal és megpróbáltatással, sok-sok gyönyörével és szenvedésével együtt az a misztérium, amelyből bűvös erő árad. Az ő nagysága az, hogy vele foglalkozván, mindenki megnő. Egyéniségének e sajátosságát még tovább elemezni már nem lehet. Hogy miért arany az arany és miért gyémánt a gyémánt, azt földi ember meg nem tudja soha. Így akarta az alkotó, ki mindeneket teremtett.

Jézus személyi hatásának lényege eszerint az ő emberi sorsában valóra vált keresztény vallásosság. Történeti alakjáról az idő régen letörölt minden helyhez és időhöz kötöttséget. Az a Jézus, aki a mi hitünk éltető ereje, nem helyi és időbeli nagyság. Nem historikum. Vele foglalkozván, élő személlyel foglalkozunk, kiben minden idők fájdalma és reménysége és az örök életben való hite szól hozzánk. Jézusnak valódi nagysága, hogy ő, a valóságos történeti személy, túlnőtt a történelem korlátjain s a minden helyen és minden időben élt és élő keresztény embernek sorsa és célja lett, akiben mindig önmagunkat láthatjuk megneemesülve, vagyis: fölfelé törekedve az isteni tökéletesség felé. Ebben az eszménnyé válásban bűvös vonzóerő van, amely minket ellenállhatatlan erővel vonz Isten felé. Jézussal foglalkozván, mind közelebb érezzük magunkat Istenhez. Az a Jézussal való foglalkozásnak csodálatos hatása, hogy ebben a foglalkozásban nemcsak mi változunk meg és tökéletesedünk, hanem velünk együtt nő Jézus is. Minél többet foglalkozunk vele, számunkra annál nagyobb, annál vonzóbb lesz.

Így válunk a Jézussal való foglalkozás által mindnyájan istenfiakká, anélkül, hogy ez Jézust kevesebbé tenné.

Az elmondottakat Channing a következőkben foglalta össze: „Ne keressük messze kifelé, hogy Jézus áldásaiban részt vehessünk. Az ő országa és legnagyobb áldása mibennünk van. Az emberi lélek az ő királysága. Ott győzedelmeskedik ő. Ott építi fel a maga templomait, mely a gonoszságtól meg van váltva, mely az Istenhez visszatér és iránta el van kötelezve, mely magát Jézus tökéletességei szerint képezvén, erőssé lesz arra, hogy az igazságért szenvedjen és kedvessé a maga szelíd és gyöngéd erényei által“.

Minden egyházi szertartásunk össze van kötve ima vagy beszéd tartásával. Az egyházi beszédnek pedig legtöbbször Jézus tanítása a tárgya. Azt, hogy ez mit jelent, legszabatosabban Channing határozta meg.

„Sokan azt képzelik — írta Channing —, hogy Jézust csak akkor lehet prédikálni, ha az ő nevét szüntelenül ismétlik és jelleme folytonosan szem előtt lebeg. Ez olyan hiba, amit kerülni kell. Jézust prédikálni nem abban áll, hogy őt minden beszéd tárgyává tegyük, hanem abban, hogy az ő tanítására támaszkodva hirdessük azt a vallást, amelyet ő tanított. Valahányszor Jézusra hivatkozva olyan tant vagy szabályt tanítunk, mely Jézus tanításainak rendszerében van, Jézust prédikáljuk. A Jézus elnevezésen inkább az ő vallását kell értenünk, mint az ő személyét. Következésképp a lelkipásztor Jézust prédikálja, valahányszor az ő tanításait adja, habár a tanítások nem az ő hivatalára és jellemére, hanem más tárgyakra vonatkoznak is“.

„Jézust prédikálni annyit tesz, mint Jézusnak egész vallását hirdetni; ez pedig roppant kiterjedésű. Ez magában foglalja az embernek teremtőjéhez, teremtménytársaihoz s a jelen és jövő élethez való különféle és szüntelen növekedő viszonyait“.

Egészen általános megfogalmazás szerint Jézust prédikálni annyit tesz, mint — amennyire csekély erőnk engedi — kifejteni mindama tanokat, kötelességeket és érveket, melyek az evangéliumokban és az ő ihletett apostolának irataiban elé vannak adva, hogy terjesszük „az Isten előtt egyedül kedves vallást, amely abban áll, hogy józanon, igazán és istenesen éljünk a világban“.

3. Mi magunk.

Egyházzsziertartásainknak harmadik tényezője mi magunk vagyunk. Azt, hogy ez mit jelent, pontosan meg kell határoznunk, mert e tekintetben lényegbe vágó elvi különbségek vannak a különböző zsziertartások között.

A kérdésnek a lényege itt ez: vajon a zsziertartások önmagukért vannak-e, mert céljuk önmagunkban rejlik; vagy pedig a zsziertartások érettünk vannak? Világosabban szólva: lehet-e végezni zsziertartást imádkozó hívek nélkül vagy pedig csak a hívekkel együtt.

Az unitárius liturgia magának az unitárius hívőnek a cselekedete. Sziertartásaink a mi zsziertartásaink, azoknak aktív s passzív tényezője mi vagyunk. A mi unitárius liturgiánknak az alanya az imádkozó ember. Mert zsziertartásaink lényegük szerint mind imádságok; a mi imádságaink. Mi a templomba imádkozni megyünk: megköszönni Istennek eddigi jóságát és kérni további segedelmét. Sziertartásainknak a hála, a segedelemkérés és a lelki megerősödés a lényege.

Ebből az alaptételből sok fontos dolog következik.

1. — Az egyik az, hogy a bűn fogalmának a mi liturgiánkban nincs központi jelentősége. Azt, hogy mindnyájan gyarlók s esetleg éppen bűnösök vagyunk, tudjuk s hisszük mi is. De mihelyt arra szántuk el magunkat, hogy imádságunkban Istennek irgalmát kérjük, akkor a mi lelkünkben már nem a bűntudat, hanem a bűnbánat s a megjavulás szándéka lett az erősebb. Amikor mi akár a templomban, akár otthon imádkozunk, akkor lelkünk már vágyik egy tisztább s a jó irányban erősebb és állhatatosabb élet után. A mi unitárius imádságainknak leg-sajátosabb tartalma ez: „Ne vigy minket a kísértésbe, hanem szabadíts meg a gonosztól“, mert mi ezentúl jobbak akarunk lenni, mint voltunk, azonban pusztán saját erőnkéből megváltozni nem tudunk.

Imáinknak lényege könyörgés a metanoiában való megsegítés iránt. Szertartásaink mind arra valók, hogy lelkünknek a nagy megváltozását elősegítsék s megvalósítsák, ami liturgiai vonatkozásban azt teszi, hogy egyházi szertartásaink minket segítenek meg a lelki megváltozásban és megerősödésben. Éppen ezért szertartásainkban nem a bűn és a bűntudat a központi fogalom, hanem a metanoia, vagyis a megváltozás.

2. — A másik fontos dolog az, hogy bűneinknek megbocsátását mi nem Jézusnak az érdemeiért kérjük, hanem saját megjavulási szándékunknak komolyságáért. Mi nem azért hiszünk bűneink megbocsátásában s Istennek irgalmában, mivel Jézus magát érettünk, bűnösökért egykor feláldozta. A helyettes elégtétel tanát mi nem fogadjuk el. Mi azért kérjük Istennek bocsánatát, mivel erőt érezünk magunkban arra, hogy a jövőben állhatatosabbak fogunk lenni az igazságban. Némi túlzással úgy is mondhatnók ezt, hogy lelkünk jobbra képes törekvésében bízva, saját jövő cselekedeteinknek s életünknek kezességére kérjük s reméljük bűneink bocsánatát.

Szertartásaink tehát ezen nemes önbizalmunk alapján alázatos könyörgések Istenhez, hogy ez irányú törekvésünkben segítsen, erőtlenségünket bátorítsa, gyengeségünket erősítse s változékonyságunkat tegye állhatatossá mindazokban, amelyek minket Isten előtt kedvessé, embertársaink irányában igazzá, magunkkal szemben pedig önzetlenné tesznek. Szertartásaink ennek a legnemesebb és legtisztább önbizalomnak kifejezői, lelki megszilárdulásunknak ápolói s mindezek alapján Isten megsegítő irgalmáért való alázatos esedezések. Vagyis legnemesebb és legtisztább önbizalmunk Isten előtt való megvallása egyfelől azért, hogy erre való alázatos hivatkozással Istennek minket továbbépítő segítségét kérjük; másfelől pedig azért, hogy imáinknak e lelki megtisztulás és fölemelkedés eszközlése által a jót, az igazat, a nemeset, egyszerűval mindazt, ami az embert Isten fiaihoz méltóvá teheti, magunkban öntudatossá s így erőssé tegyük.

3. — A harmadik az, hogy szertartásaink érettünk vannak; Istennek nincs szüksége arra, hogy mi őt dicsérjük; sem arra, hogy mi hozzá imádkozzunk. Erre nekünk van szükségünk. Mégpedig nem azért, mert minket az ősbűnnek terhe nyom, hanem azért, mert érezzük gyarlóságunkat és gyöngeségünket. Isten a mi teremtőnk és gondviselőnk. Ezért a mi unitárius életfelfogásunknak nem a bűn vagy a megváltás, hanem a gondviselés a központi fogalma. Mi unitáriusok tudjuk azt, hogy mi emberek a világnak nélkülözhetetlen részei vagyunk. Ha gyarlóságunknak érzete lesújt, világtényező voltunknak ez az érzete fölemel. Ez a föld régóta az elemeknek s az állatoknak martaléka lett volna, ha rajta az ember nem csinál rendet. A vizek lecsapolása, a puszták befásítása, utak építése, a vadak irtása s a kultúra terjesztése nem pusztán emberi időtöltés, hanem Isten teremtettségének a folytatása. Enélkül gyom nőtte volna be a földet, víz árasztotta volna el, az élők egymást gyilkoló harca s az elemek pusztítása lett volna úrrá rajta. A földön mi, emberek tartjuk fenn az életet. Ez a mi rendeltetésünk. Ez az emberi életnek földi, világi célja.

Ennek adata a léleknek legtermékenyebb gondolata. Ez ad ösztönzést, irányt, tervet, célt életünknek. Az ember nemcsak önmagáért

él. Az a hívó, aki csak embertársainak kíván tetszeni s egész életének egyetlen vágya mások tetszését megnyerni, az nem ismeri hivatását.

Azonban tudni azt, hogy mi szükséges és nélkülözhetetlen részei vagyunk a világegyetemnek, még nem minden. Ez a tudatunk, illetőleg ez az érzésünk vallásosságunknak legvégső lelki gyökérszála. Minél erősebb valakiben a fenti értelemben vett létérzet, vallásossága annál elevebb. Egyszersmind azonban annál intenzívebb benne az a kölcsönösségi tudat, hogy nemcsak az ember része a világegyetemnek, hanem viszont ez az egyetemes lét is az ő emberi létezésének nélkülözhetetlen tényezője. Sem a világ nem lehet meg ember nélkül, sem az ember nem élhet meg, nem fejtheti ki életcélját, élethivatását a világ nélkül. Tehát nemcsak az ember van a világra utalva, hanem a világ is rá van utalva az emberre. Ha a világot nem csupán a földnek s a rajta élő társadalomnak meg vegetatív természetnek fogjuk fel, hanem a lét egyetemes fogalmának, tehát Istennek, akkor azt mondjuk, hogy nemcsak nekünk van szükségünk Istenre, hanem Istennek is szüksége van ránk. E kölcsönös szükségességnek tudata a vallásnak lényege.

Isten gondviselésében gondoskodik az emberről; az ember viszont a mindennapi tevékeny életének munkája mellett imádságában érzi legerősebb kapcsolatát Istennek. A vallásos ember azért dolgozik s azért imádkozik, mert érzi helyzetének felelősségét s ugyanakkor erőinek gyöngeségét. Minél erősebb az életünkért való felelősségünknek tudata s másfelől minél elevebb saját gyöngeségünknek érzete, munkánk s imádságunk annál igazabb és bensőségesebb.

Az az életközösség, amely Isten és közöttünk van, az részünkről a munkán kívül az imádságban jut legplasztikusabban kifejezésre. Az imádság pedig egyházi szertartásainknak lényege. Következőleg az egyházi szertartásokra, mint az ima-alkalmakra, nekünk embereknek van szükségünk, nem Istennek. Mi hisszük, hogy imádkozásunk nem elhangzott szó, amelynek nincs visszhangja. Mi hisszük, hogy ha imádságunk őszinte lélekből fakad s alapja a jóra igyekvő léleknek őszinte és erős elhatározása, akkor nyomában Istennek segítő szeretete nem marad el. De az isteni szeretet reánk kiáradása nem a szó szoros értelmében vett egyházi szertartásainknak integráns része. Ez Istennek a dolga. Hogy úgy mondjuk: ez Isten liturgiájának a része.

A mi liturgiánk az isteni szeretet befogadásának előkészítése.

4. A negyedik az, hogy a mi unitárius egyházi szertartásainkban nincs semmi misztikum. A mi unitárius liturgiánkban nincsen semmiféle misztikum. Mi hivatásunk tudatában és gyöngeségünk érzetében Istennek gondviselését kérjük: íme, ennyi az, ami a mi unitárius liturgiánkban a lényege és tartalma. E lényeget a kivitelben lehet variálni: dicsérhetjük Istent, neki hálát adhatunk, beszélhetünk imánkban saját gyöngeségünkről vagy jó szándékainkról. Elmondhatjuk ezt szóval és énekkel; mondhatja helyettünk a lelkész vagy az énekvezér vagy akár az egész gyülekezet. Isten gondviselésébe vetett liturgiánkban lényegét bármilyen kifejező formával vagy kifejezőeszközzel előadhatjuk, — a lényeg marad változatlanul mindig ugyanaz: gyöngeségünk bevallása, a jó iránt való önbizalmunk megnyilatkozása s Isten gondviselésének kérése.

Szertartásainknak ez a lényege a tartalomnak bárminő alakú formájában mindig változatlanul ugyanaz. Ez annyira ésszerű, annyira természetes, hogy benne a titokzatosnak, a sejtelemszerűnek, a bizonytalanoknak még csak helye sincs.

Nagyon természetes azonban, hogy egyházszerintartásainkkal kapcsolatban azért mégis van misztikum s az: Istennek a lelkünkben megnyilatkozó segítsége. Hogy a jó iránti őszinte önbizalmunk s vele kapcsolatban Isten segedelmének alázatos kérése után minő processzusokon keresztül juttatja el szent lelkét belénk s az hogyan kapcsolódik össze a mi lelkünkkel egy egységes szent érzelmmé, amely erősít, bátorít, ösztönöz s fölemel: mindez olyan titok, aminek végbemenetét nem látta s még nem fejtette meg senki.

Am, rögtön hozzátesszük, hogy e titok, e misztikum: Istennek a dolga, nem a miénk. Mi azzal nem rendelkezünk. Éppen ezért nem is állítjuk, hogy bárminő cselekedetünk az isteni kegyelemnek cselekedete volna. Mi minden liturgikus cselekményünket a mi részünkről való cselekvésnek tartjuk és semmiféle magyarázat kedvéért nem hisszük, hogy liturgiánkban mi képesek volnánk önmagunknak Istent közvetíteni. Szerintünk a lelkész éppen úgy, mint az imádkozó hívők, mind az ember felőli oldalon állanak; minden ténykedésük az imádkozó embernek cselekedete.

Amidőn azonban ezt így hisszük, föltételezzük, hogy Isten a mi emberi közvetítő segítségünk nélkül közvetlenül meg tud és meg fog nyilatkozni. Istent nem kell hogy lelkész és liturgia tolmácsolja. Tud ő beszélni magától és mindenkinek a nyelvén. Mert Isten beszédének a nyelve az érzelem. Az érzelem nem áll hatalmunkban. Arra gondolhatunk, amire akarunk: eszünk fölött mi vagyunk az úr. De érzelmeinket kedvünk szerint nem változtathatjuk. Annak nem parancsolni, hanem engedelmeskedni tartozunk.

Ezért mondjuk azt, hogy Isten válasza a mi hozzá intézett imádságunkra nem integráns része liturgiánknak. Tudjuk, hogy az őszinte, töredelmes imádságot Isten mindig meghallgatja s a fölemelkedni vágyó lesújtottat gondviselő szeretetével mindig segíti. De éppolyan jól tudjuk azt is, hogy e vigasztalást, e gondviselést nem a mi liturgiánk nyújtja, hanem Isten, aki nincs kötve a mi szertartásainkhoz.

Dr. BORBÉLY ISTVÁN

A LELKÉSZ SZÓSZÉKI SZOLGÁLATA

1. A lelkészi szolgálat keletkezése, tartalmának kialakulása

A lelkésszel, mint a keresztény egyház fizetéses tisztviselőjével, a keresztény hit munkásával kapcsolatban röviden a következőket kell leszögeznünk.